

બી.એડ.ના તાલીમાર્થીઓના શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે સ્વોટ વિશ્લેષણ

ડૉ. ભાવેશ રાવલ

આચાર્યશ્રી,

શ્રી મહાવીર વિદ્યામંદિર ટ્રસ્ટ બી.એડ. કોલેજ, પાંડેસરા, સુરત

મો. ૯૪૨૮૦૨૦૧૬૮

ટ્રૈકસાર

. બી.એડ.ની તાલીમમાં શૈક્ષણિક પાઠ હાર્ડરૂપ બાબત છે. શૈક્ષણિક પાઠ આયોજનથી શરૂ કરી પાઠના મૂલ્યાંકનમાં મળતાં ગ્રેડ અને સૂચનો તાલીમાર્થીઓના મન પર અસર કરે છે. પાઠ એ શિક્ષકનું પ્રદર્શન મૂલવવાનું અગત્યનું સોપાન છે. બી.એડની તાલીમમાં તાલીમાર્થીઓની પાઠ અંગે ક્ષમતા, મર્યાદા, તક અને ભયને જાણવા સ્વોટ વિશ્લેષણની મદદ લેવામાં આવે તો કાર્યના જમાં-ઉધાર પાસાં જાણી કાર્યને ગુણવત્તાપૂર્ણ બનાવી શકાય. આ બાબતને લક્ષમાં રાખીને પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં તાલીમાર્થીઓ પાસેથી શૈક્ષણિક પાઠ સંબંધી પ્રાપ્ત ગુણાત્મક માહિતીનું વિશ્લેષણ કરીને મર્યાદાઓ અને ભય કેવી રીતે ફૂર કરી શકાય? તે સુનિશ્ચિત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. અભ્યાસ અંતર્ગત વર્ષ: ૨૦૧૪-'૧૫ના કુલ ૫૦ તાલીમાર્થીઓને સ્વોટ વિશ્લેષણ પત્રક આપી તેઓને શૈક્ષણિક પાઠોની કઈ કઈ બાબતોમાં ક્ષમતા અનુભવાય છે? કઈ કઈ મર્યાદાઓ જણાય છે? સારા શૈક્ષણિક પાઠોથી વ્યવસાયિક ક્ષેત્રમાં કઈ તક રહી છે? અને શૈક્ષણિક પાઠો અંગેની કઈ કઈ બાબતો ભય પમાડે છે? જેવા મુશ્ક પર માહિતી આપવા જણાવ્યું હતું. માહિતીના આધારે ગુણાત્મક વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમજ મર્યાદાઓ ફૂર કરવા જરૂરી માર્ગદર્શન કરવામાં આવ્યું હતું. સમગ્રત: શિક્ષણ પ્રશિક્ષણ પ્રક્રિયામાં શૈક્ષણિક પાઠો બાબતે તાલીમાર્થીઓનું સ્વોટ વિશ્લેષણ કરી યોગ્ય અને આવશ્યક પગલાં લેવાથી કાર્યની ગુણવત્તા વધારી શકાય.

ચારીરૂપ શબ્દ: શૈક્ષણિક પાઠ, તાલીમાર્થીઓ, સ્વોટ વિશ્લેષણ.

પ્રાસ્તાવિક

બી.એડ.ની તાલીમમાં શૈક્ષણિક પાઠ હાર્ડરૂપ બાબત છે. શૈક્ષણિક પાઠ આયોજનથી શરૂ કરી પાઠના મૂલ્યાંકનમાં મળતાં ગ્રેડ અને સૂચનો સુધી વિસ્તરે છે. સૂચનો અને ગ્રેડ તાલીમાર્થાઓના મન પર અસર કરે છે. પાઠ એ શિક્ષકનું પ્રદર્શન મૂલ્યવાનું અગત્યનું સોપાન છે.

રાવલ દ્વારા(2003) અને 2008માં હાથ ધરાયેલ અભ્યાસમાં શૈક્ષણિક પાઠોના આયોજન, માર્ગદર્શન અને મૂલ્યાંકન અંગે પ્રાપ્ત તારણો અતે નોંધનીય છે. જેમાં પૂરતું માર્ગદર્શન ન મળવું, આયોજન નોંધ વારંવાર લખાવવી, સૂચનો ઓછા હોય તો પણ નીચો ગ્રેડ મળવો, નિરીક્ષકની અલ્ય સમય હાજરી, વર્ગખંડમાં વિષયવસ્તુ ભૂલી જવું, વિદ્યાર્થીઓનો પૂરતો સહયોગ ન મળવી જેવી બાબતો જોવા મળી હતી.

બી.એડની તાલીમમાં તાલીમાર્થાઓની પાઠ અંગે ક્ષમતા, મર્યાદા, તક અને ભયને જાણવા સ્વોટ વિશ્લેષણની મદદ લેવામાં આવે તો કાર્યના જમાં-ઉધાર પાસાં જાણી કાર્યને ગુણવત્તાપૂર્ણ બનાવી શકાય. આ બાબતને લક્ષમાં રાખીને પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં તાલીમાર્થાઓ પાસેથી શૈક્ષણિક પાઠ સંબંધી માહિતી મેળવી તેનું વિશ્લેષણ કરીને મર્યાદાઓ અને ભય કેવી રીતે ફૂર કરી શકાય તે સુનિશ્ચિત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો.

અભ્યાસના હેતુઓ

અભ્યાસના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ હતા.

૧. સ્વોટ વિશ્લેષણના માધ્યમથી તાલીમાર્થાઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે ક્ષમતાઓ સંદર્ભે જાણકારી મેળવવી.
૨. સ્વોટ વિશ્લેષણના માધ્યમથી તાલીમાર્થાઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે રહેલી તક અંગે જાણકારી મેળવવી.
૩. સ્વોટ વિશ્લેષણના માધ્યમથી તાલીમાર્થાઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે રહેલી મર્યાદાઓ બાબતે જાણકારી મેળવવી.
૪. સ્વોટ વિશ્લેષણના માધ્યમથી તાલીમાર્થાઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે અનુભવાતા ભય વિશે જાણકારી મેળવવી.
૫. તાલીમાર્થાઓની શૈક્ષણિક પાઠની મર્યાદાઓ અને ભય ફૂર કરવા સૂચનો કરવા.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

હેતુઓને કેન્દ્રમાં રાખીને નીચે મુજબના પ્રશ્નોના ઉત્તર મેળવવામાં આવ્યા હતા.

૧. તાલીમાર્થાઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે ક્ષમતાઓ કઈ કઈ છે?

૨. તાલીમાર્થિઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે રહેલી તક કઈ કઈ છે?
૩. તાલીમાર્થિઓના શૈક્ષણિક પાઠમાં કઈ કઈ મર્યાદાઓ જોવા મળે છે?
૪. તાલીમાર્થિઓ શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે કઈ કઈ બાબતે ભય અનુભવે છે?
૫. તાલીમાર્થિઓની શૈક્ષણિક પાઠ સંદર્ભે રહેલી મર્યાદાઓ અને ભય કેવી રીતે ફૂર્ણ કરી શકાય?

અભ્યાસનું મહત્વ

- પ્રસ્તુત અભ્યાસથી તાલીમાર્થિઓની ક્ષમતાઓ અને મર્યાદા જાણી શકાશે.
- અધ્યાપન અને તાલીમને ચોક્કસ દિશા આપી શકાય.
- પ્રાપ્ત માહિતીને આધારે શૈક્ષણિક પાઠના ભાર આપવા યોગ્યં પાસાં નિર્ધારિત કરી તાલીમને અર્થપૂર્ણ બનાવી શકાય.
- તાલીમાર્થિઓના શૈક્ષણિક પાઠની સમગ્ર પ્રક્રિયાને ગુણવત્તાયુક્ત બનાવી શકાય.

વ્યાપવિશ્વ અને નિર્દર્શ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં શ્રી મહાવીર વિદ્યા મંદિર ટ્રસ્ટ બી.એડ કોલેજ, પાંડેસરા ખાતે અભ્યાસ કરતા ૧૦૦ વિદ્યાર્થીઓ વ્યાપ વિશ્વ હતું. જેમાંથી કુલ ૫૦ તાલીમાર્થિઓને હાથવગા નમૂના તરીકે લીધા હતા.

સંશોધન ઉપકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંશોધનના હેતુ અનુસાર માહિતીની પ્રાપ્તિ માટે સ્વોટના ઘટકો દર્શાવતા પત્રકનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

માહિતી પ્રાપ્તિની પ્રવિધિ

આ સંદર્ભે સૌ પ્રથમ સ્વોટ વિશ્લેષણનો વિશદ્ધ ખ્યાલ આપ્યો હતો. તેમજ તાલીમાર્થિઓને પ્રશિક્ષણ અંતર્ગત શૈક્ષણિક પાઠ અંગે અનુભવેલ બાબતોના આધારે ક્ષમતાઓ, નબળાઈઓ, તક અને ભય સંદર્ભે પોતાનાં અનુભવોની વિગતો રજૂ કરવાં સૂચવ્યું હતું.

કુલ ૫૦ તાલીમાર્થિઓને પૂરી પડેલી માહિતીને યોગ્ય પૃથક્કરણ દ્વારા ચોક્કસ સ્વરૂપે રજૂ કરી નિર્જર્ખ તારવવામાં આવ્યા હતા.

સારણી-૧

બી.એડ. તાલીમાર્થિઓના શૈક્ષણિક પાઠ અંગેનું સ્વોટ વિશ્લેષણ

તાકાત(+)	નબળાઈઓ(-)
સુંદર અક્ષરે લખી શકું. અસરકારક પ્રત્યાયન.	વધુ વિદ્યાર્થીઓ હોય તો ગભરાઈ જાઉં છું. ગુસ્સો આવે.

<p>વિદ્યાર્થીઓ પર અસર ઉપજાવી શકું. વિષય વસ્તુનું જ્ઞાન. અધ્યાપન સજ્જતા. પડકારો જીલવાની ક્ષમતા. સૂચનો કરી શકું. સાધનનો ઉપયોગ કરવાની આવડત. ભણાવત્તા આત્મવિશ્વાસ ઉંચો. શિક્ષણકાર્ય નિર્ભયતાથી કરવું. વિશેષ વાંચનથી ઉદાહરણો આપવા સરળ. સંદર્ભ પુસ્તકોનું વાંચન. વર્ગ નિયંત્રણ. પાઠ આયોજન યાદ રાખી શકું. પેરિત કરવાની ક્ષમતા. કોમ્પ્યુટર સંબંધી જ્ઞાન. સારો ગ્રેડ મેળવી શકું. સમજાવવાની શૈલી. વિવિધ પદ્ધતિઓનો વિનિયોગની ક્ષમતા.</p>	<p>નબળા અક્ષરો. પ્રાદેશિકતા. પ્રશ્નો યાદ રહેતા નથી. નિરીક્ષકનો ભય. મર્યાદિત માર્ગદર્શન. આધ્યાત્મિક ખર્ચ ઉપાડી ન શકું. પાઠ વહેલો પૂરો થઇ જાય. વિદ્યાર્થીઓનો સહકાર ન મળે. વધુ પડતું દબાણ કોમ્પ્યુટર અને ઇન્ટરનેટ સંબંધી અજ્ઞાન. પ્રશ્નોત્તરીનો કમ ન જળવાય. સત્ત્વિત શીખવી ન શકું. પ્રતિપોષણ આપવામાં નબળો. વધુ પડતું દબાણ. વિષય સિવાયની અન્ય બાબતોની ઓછી જાણકારી. મિત્રોની તુલનાએ નબળા દેખાવનો ડર.</p>
<p>તક(+)</p>	<p>ભય(-)</p>
<p>વિવિધ શાળાઓનો અનુભવ. અન્યો સમક્ષ રજૂ થવાની. નવિન પદ્ધતિનો વર્ગખંડમાં વિનિયોગ. નવા શૈક્ષણિક ઉપકરણનો ઉપયોગ. વ્યવહારું બાબતોના અનુબંધ સાધવાની. પુસ્તક અને સંદર્ભોનું વાંચન. અન્યોના અનુભવથી શીખવું. નવું જાણવાની ઉત્સુકતા કેળવવી. વ્યક્તિ વિશેષ બનવાની તક. વિવિધ વ્યક્તિઓ સાથે હળવા-મળવાની તક. મૌલિકતા વિકસાવવાની તક.</p>	<p>વિષયના મુદ્રા સમયસર પૂરા ના થવા. અભ્યાસક્રમ બાકી રહેવો. રજૂઆત વિદ્યાર્થીઓને સમજ નહિ પડે તેવો ડર. ખોટી રજૂઆત થઇ જશે તો. અનુભવ આધારિત ઉત્તરોના મૂલ્યાંકનનો ડર. વિદ્યાર્થીઓ પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ નહિ થાય તો. પૂરક માહિતી નહિ મેળવી શકવાનો ડર. વિદ્યાર્થીઓની ગેરશિસ્ત. કોમ્પ્યુટર અને ઇન્ટરનેટનાં ઉપયોગનો ભય. પરીક્ષાનો ભય.</p>

<p>પ્રવૃત્તિઓમાં સહભાગી થવાની તક. નવીન વિચારોની તક. સારા અધ્યાપન કરનાર મિત્રોને જોવાની તક. વ્યાવસાયિક વિકાસની તક ગુસ્સા પર નિયંત્રણ રાખતા શીખવાની તક. શક્તિઓ વિકસાવવાની સાનુક્ષળ તકો. ભાષાકીય પ્રભુત્વ મેળવવાની તક. સતત સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન કરતા શીખવાની તક.</p>	<p>પ્રોજેક્ટ કે ડિયાત્મક સંશોધનો હાથ ધરવાનો ભય. પૂરતી લાયકાતનો અભાવ. વિષયના મુદ્દા નવા હોવા.</p>
---	--

શિક્ષક પ્રશિક્ષક તરીકે 'શૈક્ષણિક પાઠોના સ્વોટ વિશ્લેષણ' ના ભાગરૂપે પ્રાપ્ત પરિણામોના આધારે નીચે મુજબનું અનુકાર્ય હાથ ધરવું જોઈએ.

- પાઠ આપવા સંબંધી જે-તે બાબતોમાં ક્ષમતાઓ છે, તેના આધારે સર્જાતી તક ઝડપી ઉત્કૃષ્ટ વ્યાવસાયિક વિકાસ કરવો.
- પાઠ અંગેની નબળાઈઓ તાલીમમાં ભયનું પ્રમુખ કારણ બને છે, તેને દૂર કરવાનો સતત પ્રયાસ કરતા રહેવું.
- અભ્યાસમાં વ્યક્ત થયેલી નબળાઈઓ નિષ્કર્ષ સ્વરૂપે જોઈએ તો પાઠ આપનાર ગભરાટ, ગુસ્સો, નબળા અક્ષરો, પ્રાદેશિકતા, યાદ ન રહેવું, નિરીક્ષકથી ડરવું, મર્યાદિત માર્ગદર્શન મળવું, આર્થિક સ્થિતિ, પાઠ વહેલો પૂરો થઇ જાય, વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓનો સહકાર ન મળો, વધુ પડતું દબાણ, કોમ્પ્યુટર અને ઈન્ટરનેટ સંબંધી અજ્ઞાન, પ્રશ્નોત્તરીનો કમ ન જળવાય, સસ્મિત શીખવી ન શકું, પ્રતિપોષણ આપવામાં નબળો, વિષય સિવાયની અન્ય બાબતોની ઓછી જાણકારી, મિત્રોની તુલનાએ નબળા દેખાવનો ડર હતો.

કઈ નબળાઈ સંદર્ભે શું પગલાં લઇ શકાય તે નીચે દર્શાવ્યું છે:

- વધુ વિદ્યાર્થીઓ હોય તો ગભરાઈ જાઉં છું: વર્ગમંડળી સંખ્યા એ અંકુશ બહારનું ઘટક છે. આથી વધુ સંખ્યા વાળા વર્ગમાં આત્મવિશ્વાસ પૂર્વક તૈયારી સાથે શીખવવું જોઈએ. મહાવરાથી ડર દૂર થઇ શકે.
- ગુસ્સો આવે: વર્ગમાં ગુસ્સો એ શિક્ષકની નબળાઈ સૂચવે છે. આથી વિદ્યાર્થીના વર્તન પાછળના વિવિધ કારણ સમજુ પરિસ્થિતિ સંભાળવી.
- નબળા અક્ષરો: લેખનની વધુ પ્રેક્ટીસ કરવી, આયોજન લાઈન વગરની નોટમાં કરવું.

- પ્રાદેશિકતા: ખાસ પ્રકારના શબ્દોમાં પ્રાદેશિકતા આવતી હોય ત્યારે તે શબ્દો પર વિશેષ ધ્યાન આપી ઉચ્ચાર કરવો. એ જ શબ્દના પર્યાય શબ્દના ઉચ્ચાર સંબંધી વિચારી શકાય.
- પ્રશ્નો યાદ રહેતા નથી: મુદ્દા દીઠ પ્રશ્ન લખી કમિક યાદ કરવા. પ્રશ્નો લખી લઈ જઈ શકાય. કેટલાક પ્રશ્નો વીટળ ફલક પર લખી લઈ જઈ શકાય.
- નિરીક્ષકનો ભય: નિરીક્ષકનું કાર્ય મૂલ્યાંકનનું છે. તેને તાલીમના એક સહજ ભાગ તરીકે સ્વીકારી પોતાનો પાઠ આપવો જોઈએ.
- મર્યાદિત માર્ગદર્શન: પાઠના માર્ગદર્શન માટે આગોતરો સંપર્ક કરી વધુ મુદ્દાઓ પર માર્ગદર્શન મેળવી શકાય. જે મુદ્દામાં પ્રશ્ન હોય તે અંગે પ્રશ્નસૂચિ તૈયાર કરીને જ માર્ગદર્શકને મળવું.
- આથ્રિક ખર્ચ ઉપાડી ન શકું: સસ્તા અને હાથવગા સાધનોના ઉપયોગ દ્વારા આથ્રિક બોજ ઘટાડી શકાય.
- પાઠ વહેલો પૂરો થઈ જાય: વધુ ઉદાહરણો દ્વારા સમજાવો. વિષયવસ્તુ વધુ લો. વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્ન પૂછી વધુ સામેલ કરો.
- વિદ્યાર્થીઓનો સહકાર ન મળો: ગંભીરતાથી તમારી વાત રજૂ કરો. સહયોગ ન આપનારને છોડી ન દો. ચર્ચામાં સામેલ કરો.
- વધુ પડતું દબાણા: સોપાનબદ્ધ અને સમયસર કાર્ય કરવાની આદત કેળવવી.
- કોમ્પ્યુટર અને ઇન્ટરનેટ સંબંધી અજ્ઞાન: આ માટે વિશેષ તાલીમ વર્ગમાં જોડીને અનુભવો અને કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ.
- પ્રશ્નોના કમ ન જળવાય: આ માટે આવશ્યક લાગે તો પ્રશ્નસૂચિ સાથે રાખવા વિચારી શકાય.
- સસ્મિત શીખવી ન શકું: અંદરનો ડર, તણાવથી મુક્ત થઈ સહજ શિક્ષણ કાર્ય કરવું. પોતાની તૈયારી અને પોતાના પર ભરોસો રાખવો.
- પ્રતિપોષણ આપવામાં નબળો: ટેવ પાડવી, ઉત્તર આપનારને યોગ્ય પ્રતિપોષણ મળો તે માટે બોલતા, અભિવ્યક્તિ કરતા થવું.
- વિષય સ્ક્રિપ્ટ અન્ય બાબતોની ઓછી જાણકારી: સંદર્ભો અને સામયિકો વસાવી નિયમિત વાચન કરવું. અધ્યાપન કરાવવાના મુદ્દાઓ અંગે ઇન્ટરનેટ વધુ સારી રીતે મદદરૂપ બની શકે.

➢ મિત્રોની તુલનાએ નબળા દેખાવનો ડર: તમે અન્યોન્ય છો. પાઠની બાબતે તુલના જ કરતાં પોતાના આગળ આપેલ પાઠ કરતા કેટલો સુધારો થયો તે જોવું.

સ્વોટ વિશ્લેષણ જેવી ટેકનીકનો શિક્ષક પ્રશિક્ષણ ક્ષેત્રે ઉપયોગ કરવો ફાયદાકારક બની શકે છે. શૈક્ષણિક પાઠ બાબતે તાલીમાર્થાઓની તાકાત, તક, નબળાઈઓ અને ભય સંદર્ભે મેળવેલ માહિતી સમગ્ર કાર્યક્રમને અર્થપૂર્ણ બનાવવાનો આધાર પૂરો પાડે છે. શૈક્ષણિક પાઠો અંગે પ્રાપ્ત માહિતીના આધારે 'વ્યક્તિગત માર્ગદર્શન' અને 'સમગ્રલક્ષી કાર્યક્રમ' નું આયોજન સુપેરે કરી શકે છે, વિષયો, અધ્યયન, કૌશલ્ય, જાતિ, સામાજિક-આર્થિક સ્તર, બૌધિક ક્ષમતા અને વિસ્તાર જેવાં પાસાં પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને આ પ્રક્રિયાને વધુ અર્થપૂર્ણ બનાવવાની શક્યતાઓ રહેલી છે.

સંદર્ભસુચિ:

રાવલ અને અન્યો. (૨૦૦૮). શૈક્ષણિક પ્રોઘોગીકીનાં મૂળ તત્વો અને શાળા વ્યવસ્થાપનના તત્વો. અમદાવાદ: નીરવ પ્રકાશન.

[en. Wikipedia.org/wiki/SWOT_analysis](https://en.wikipedia.org/wiki/SWOT_analysis)

www.Philau.Edu./infolit/sba/SWOT Analysisih and out